

КОЛЕКТИВНИТЕ НАХОДКИ ОТ БРОНЗОВИ МОНЕТИ НА ЛИЗИМАХ (323-281 Г. ПР. ХР.) В МОНЕТНАТА СРЕДА НА ТРАКИЯ

Калина Йорданова

В специализираната научна литература съществуват значителен брой публикации, отнасящи се до политическите дела и живота на владетеля поел властта над Тракия след смъртта на Александър III Велики в 323 г. пр. Хр. – Лизимах. Като се позовават на изворите изследователите, занимаващи се с антична история, почти единодушно наричат Лизимах „тракийски цар”, „тракийски владетел”, „сатрап” и „стратег”.

Първото изследване върху монетосеченето на Лизимах е дело на Л. Мюлер¹. То е публикувано в далечната 1858 г. Неговата значимост в разглежданата проблематика е безспорна. На базата на неговите материали, около век по-късно, се градят и следващите изследвания в тази посока. Докато чисто историческите изследвания оттогава насам значително нарастват, то тези, посветени на Лизимаховото монетосечене, остават съвсем малко. Така то продължава да бъде недостатъчно обстойно проучено и неясните около отделните му етапи предизвикват множество дискуссионни въпроси, на които ще бъде обърнато специално внимание по-долу.

През 1937 г. Едуард Нюел издава кратко, но важно изследване, посветено на гръцките монети с портрети

на владетели². В него той отделя известно внимание и на монетосеченето на Лизимах. През 1968 г. основавайки се на Нюеловите бележки върху съкровището от Арменак (Фригия), Маргарет Томпсън публикува своята значима студия, посветена на Лизимаховите монетарници, секли приживе златни и сребърни емисии монети на тракийския владетел³. По-късни корекции върху труда на М. Томпсън са направени от Мартин Прайс, в корпуса посветен на Александровия тип златни и сребърни монетосечения⁴. М. Прайс разглежда в нова светлина единствено най-ранните серии злато и сребро на Лизимах, т.е. тези, сечени с типовете на предшествениците му Филип II и Александър III. Може да се каже, че по-пълните публикации върху проблемите, свързани с Лизимаховото златно, сребърно и бронзово монетосечене са именно тези изследвания на М. Томпсън и М. Прайс.

В българската историография особено значение имат две публикации – компилативната монография на Димитър Драганов върху македонското царско монетосечене, в която е отделено внимание и на Лизимаховите златни, сребърни и бронзови монети⁵. Особен интерес представлява и единствената статия, изследваща брон-

зовото монетосечене на Лизимахия, чийто автор е Йорданка Юрукова⁶. С монетната циркулация в Тракия през епохата на Лизимах, според данните от откритите монетни съкровища, се занимават най-вече Боряна Русева и Камен Димитров. Техните изследвания са изложени в поредица от статии и студии, публикувани в нашия и чужд специализиран печат. В книгата си *“The Treasury of Lysimachus”* К. Димитров се занимава предимно със златните и сребърни монетни съкровища от времето на диадоха. Това е и единствената монография в нашата нумизматична литература, посветена на анализа и коментара на монетната среда в Тракия по време на управлението на този владетел⁷.

Опитът за реконструкция на финансовата и политическа обстановка в Тракия по време на управлението на Лизимах е свързан с редица трудности. На първо място това е липсата на целенасочени изследвания, отнасящи се до тази проблематика от нумизматична гледна точка. Особено пренебрегвани в научната литература се изследванията посветени на неговото бронзово и постумно монетосечене. Преобладават значително и публикацииите на златни и сребърни съкровища, а много по-малко внимание е отделено на тези, които са съставени от бронзови монети. Твърде оскъдните писмени и епиграфски сведения от своя страна също затрудняват интерпретацията на монетосеченето на диадоха. Те са и в основата на много дискуссионни въпроси, отнасящи се до златното, сребърното и бронзово монетосечене на Лизимах.

Любопитен е фактът, че от всички диадохи единствено Лизимах не е имал монетарница до 309/308 г. пр. Хр., когато основа столицата си Лизимахия. Предполага се, че преди това Александровият наследник се е снабдявал с монети от македонските монетарници на своя съюзник и приятел Касандър⁸. По това време Касандър контролирал най-големите македонски монетарници, като имал и достъп до големи количества благородни метали. Под негов контрол били и монетарниците в Пела и Амфиполис, които секли тежки златни и сребърни монети с типове на Филип II и Александър III⁹. М. Томпсън счита, че количеството сребърни монети, които са били произвеждани в македонските монетарници по негово време, е било толкова голямо, че е било достатъчно и за двете области – Тракия и Македония. Според нея дори са били достатъчни до времето на битката при Ипсос, а може би дори и след това. За М. Томпсън няма съмнение, че Касандър е подпомагал своя съюзник¹⁰.

В Лизимаховото монетосечене могат да бъдат обособени два периода. Първият период се свързва с издаването на емисии с типове на Филип II и /или Александър III. Последните съдържат заедно с Александоровото име и царската му титла. Във втория период започва сеченето на собствени монетни типове на Лизимах с неговото име и титла, които продължават да бъдат издавани и след смъртта му в някои елинистически монетарници. Единодушно съвременните нумизмати приемат, че Лизимах преустановява сеченето на Филипови и Алексан-

дорви типове монети, когато започва да сече свои собствени типове.

Според М. Томпсън, сребърните тетраболи и диоболи, както и бронзовите монети с Филипови типове, носещи допълнителен надпис ΛΥ и протоме на лъв, са сечени в Лизимахия през периода 306/305–301 г. пр. Хр.¹¹. Повечето съвременни изследователи също отхвърлят възможността Лизимах да е сякъл монети преди основаването на столицата си около 309–308 г. пр. Хр. Подобно на Томпсън, те свързват инициалът ΛΥ с първите букви на Лизимаховото име или с названието на неговата столица в Тракийски Херсонес¹². Освен това лъвът се смята за емблема на Лизимах. Появата му върху Лизимаховите монети може да се обясни с множеството митологизирани сведения, които разказват за храбростта и съобразителността на диадоха, които с лекота надвива царствения звяр.

Тези емисии монети се считат за най-ранните в монетосеченето на диадоха. М. Прайс не е съгласен с тази гледна точка и счита, че тези монети най-вероятно са сечени в Македония, и по-конкретно в Амфиполис, най-рано по време на управлението на Филип III Аридей (323–317 г. пр. Хр.). Прайс смята също, че емисиите Филипови монети, на които единствено е представена буквата Λ или Λ и букраниум, биха могли да принадлежат към монетосеченето на Лизимах в град Амфиполис, датирано в периода 315–294 г. пр. Хр.¹³

Изглежда съвсем логично Лизимах да започне своето монетосечене в столицата си, сечейки монети с типо-

вете на своите бележити предшественици Филип II Македонски и Александър III Велики. Това предположение изглежда убедително, още повече като се има предвид, че този вид монетосечене има прецеденти (например монетосеченията на наследниците им в Македония – Касандър, Пир, Филип III Аридей). Този любопитен факт може да се обясни и със спазването на античната традиция и желанието на новия владетел да се идентифицира със своите обожествени предшественици, като по този начин засвидетелства и своите позиции във властта.

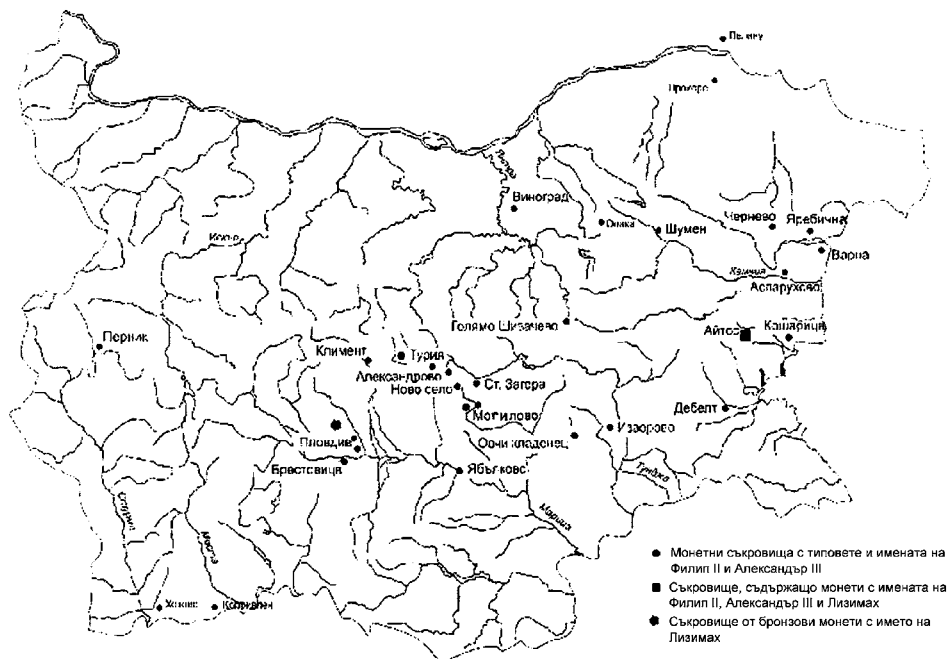
Основният проблем, с който се сблъскват нумизматите при изследването на монетосеченията от ранноелинистическия период е фактът, че повечето съкровища са намерени случайно. Поради тази причина те са без ясна стратиграфия. Трудно би могла да бъде определена връзката им с близко намиращите се антични селища. Често пъти е невъзможно да бъде възстановено и точното съдържание на тези колективни находки. Това изключително много затруднява интерпретацията на находките. Друг съществен проблем е износеността, корозията и язвите по голяма част от монетите, което се дължи на спецификата на материала, от който са произведени. Именно тази лоша запазеност затруднява разчитането на монетите.

За сега са известни малко повече от тридесет съкровища, съдържащи бронзови монети на македонски владетели от ранноелинистическата епоха. В настоящата работа са включени общо тридесет публикувани и непубликувани съкровища, чието заравя-

не може да се свърже с времето на управление на Лизимах. От тях вече девет са публикувани, а останалите са упоменати единствено в кратки съобщения, съдържащи най-обща информация за находките – четири произхождат от земите около античния Филипол (Пловдив)¹⁴; шест от околностите на Берое (Стара Загора)¹⁵; четири от района около Одесос (Варна)¹⁶; от Ямболско има две съкровища¹⁷; от Гоцеделчевско – едно¹⁸; от Сливенско – едно¹⁹; от Айтос – едно²⁰; от Дебелт, Бургаско – едно²¹; едно от Пелину, Румъния²²; едно – от Силистра²³; едно – от Шумен²⁴; едно – от района на В. Търново²⁵; едно – от Търговишко²⁶; едно от околностите на Поморие²⁷; едно от Мелнишко²⁸; едно от Перник²⁹; едно – намерено в Южна България, но без точно известно местонахождение³⁰ и едно от Хасковско³¹.

От публикуваните съкровища шест са случайно намерени – Могилово, Кошарица, Берое, Ново село, Хотово, Перник. Още три от публикуваните колективни находки (Копривлен, Ябълково, Небет тепе) са открити при теренна археологическа работа, две от които са намерени на територията на т.нар. ямни светилища (Копривлен, Ябълково).

В различни находки, едничини и колективни от различни места в Тракия се намират значителни количества от бронзови монети на Филип II и Александър III, които в крайна сметка се оказват най-разпространените бронзови монети в областта, както и на целите Балкани. Фактически се оказва, че тези монети се срещат навсякъде, но само там, където има местно монетосечене, те се комбинират в циркуляционната среда от

бронзовите емисии на местния владетел. За съжаление тяхното разпространение не може да представи със сигурност връзките между градовете във Вътрешна Тракия, тъй като не може да проследи техния път. Единственото, което позволява донякъде, ако се проследи натрупването им, е да се установи значимостта на един град като търговски център или пък локализирането на някое неустановено по друг път търговско средище. Трезорирането на нискостойностни монетни номинали най-вероятно показва дребностокото ниво на местната размяна и може би е по-малко свързано с натрупването на пари от набирането на наемни тракийски войници за македонската армия.

Масовото навлизане на бронзовите монети в гръцкия свят и неговата периферия трябва да се свърже с една от монетните реформи на македонския владетел Филип II, който насища пазара с огромно количество монети от неблагороден метал. Според Д. Драганов така той създал „цялостна и гъвкава монетна система за улеснение на размяната на по-дребни номинали от сребро и злато”, като стойността на монетите от бронз зависела от временното съотношение на златото и среброто³². Това нововъведение съответствало на нуждите на тогавашния пазар.

Емисиите на „царски” монети през ранната елинистическа епоха са универсални за целия тогавашен свят. Такива са монетните емисии на Филип II и сина му Александър Велики. Любопитен е фактът, че съкровищата от „царски монети” са били укривани

в периода 340-270 г. пр. Хр., докато съкровищата от градски автономни монети са били укривани през целия IV в. пр. Хр. Голямото количество монетни съкровища от този период може да се раздели условно на вида: съкровища, сечени в Тракия и такива, сечени извън нейните предели. Изследването и на двата вида би спомогало при определянето на контактите на областта със съседните райони от една страна, а от друга – може да даде насока на изследванията на тракийската инфраструктура³³.

Ако се направи преглед на известните съкровища, укривани по време на управлението на Лизимах се вижда, че значително (ако не и напълно) при това управление доминират съкровищата, в които присъстват монети с типовете на македонските владетели Филип II и Александър III. Прави впечатление, че повечето съкровища, съдържащи монети с Филипиви и Александрови типове, понякога са допълнени и от монети на гръцките колонии, като например Одесос, Месембрия, Калатис и т.н. При тези съкровища доминира количеството екземпляри, принадлежащи към типовете на Филип II (често пъти двойно) пред тези на синът му Александър III. Това явление би могло да се обясни със спецификата в политиката на двамата македонски царе. Докато Филип II цели сериозно утвърждаване на властта си в областта, амбициите на Александър са насочени на изток. Допълнително прибавяните монети на гръцките черноморски колонии обикновено са слабо представени в тези съкровища. Обикновено с по един или няколко ек-

земпляра, което вероятно съответства на малкия обем отсечени монети в съответния град.

Някои от съкровищата, като това от Бургаско, съдържат внушително количество бронзови монети с типове на Филип II и Александър III. Според сведението на Н. Мушмов съкровището в пълния си вид е тежало петнадесет килограма. Ако тази информация е достоверна, то тогава съкровището се е състояло от 2500-3000 бронзови монети³⁴. От тях само четиринадесет екземпляра са откупени от тогавашния Български археологически институт в София. Повечето достигнали при нас екземпляри имат точни аналози в колективните находки от този тип, като тези при Драма, Северна Гърция; Моголово, Старозагорско; Кошарица, Поморийско и Берое (дн. Стара Загора)³⁵. През последните години са откривани подобни монети и в т. нар. ямни светилища от епохата. В светилището при Копривлен в ямите са били поставяни от един до три екземпляра, докато при Ябълково колективната находка е по-голяма. Откритите през 2004 г. монети са само осем, а в 2006 г. още три екземпляра от същия вид. Може да се приеме, че и двете находки от Ябълково са част от един монетен куп, който трябва да се е състоял от единадесет монети.

Прави впечатление, че царските македонски монетни съкровища, откривани в Тракия, са сечени предимно в главните македонски монетарници – Филипи или Амфиполис и значително по-малко в останалите ателиета.

Движението на тези монети започва от Източна Македония към териториите с наложило се македонско присъствие. При преглед на съкровищата от IGCH се забелязва, че по голямата част от тях се датират в периода 325-310 г. пр. Хр.³⁶, т.е. в периода на утвърждаване на Лизимаховата власт в Тракия.

Съвсем по друг начин стоят нещата с местното монетосечене, особено на бронзови монети, което позволява да се уточняват връзките между отделните градове и пазари или пък търговския хинтерланд на дадено поселение. Бронзовото монетосечене на Лизимах може да се разглежда в два аспекта – от една страна като израз на присъствието на македонска власт в пределите на древна Тракия и от друга – като приемането на тази власт от страна на местното население. Несъмнено в първия период на неговото управление, непосредствено преди да приеме титлата цар и преди да започне да надписва монетите си с титлата ΒΑΣΙΛΕΩΣ, са ползвани изключително монети на Филип II и Александър III. Новата му държавническа позиция от края на IV в. пр. Хр. вече го задължава да издава собствени емисии, макар и без личен портрет. Те обаче винаги носят негов знак – протоме на лъв и първите букви на името му. Тези белези категорично ги отличават от всички други възможни постумни емисии на предишните владетели на Македония и части от Тракия, с които така или иначе го свързва наследяването на властта в Тракия.

БЕЛЕЖКИ

- 1 Müller, L. Die Münzen des thrakischen Königs Lysimachos. Kopenhagen, 1858; П. Делев. Лизимах, 2004, с. 9, 354.
- 2 Newell. E. T. Royal Greek Portrait Coins, Racine, 1937; П. Делев. Лизимах, 2004, с. 9, 354.
- 3 Thompson, M. The mints of Lysimachus. – In: Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson. Oxford, 1968; П. Делев. Лизимах, 2004, с. 9, 354.
- 4 Price, M. The coinage of the name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. Zürich/London, 1991, p. 130-131.
- 5 Драганов, Д. Монети на македонските царе, 2, 2001.
- 6 Юркова, Й. Бронзовото монетосечене на Лизимахия – Нумизматика и сфрагистика, V, кн. 1, 16-30.
- 7 Dimitrov, K. The Treasury of Lysimachus. – CD-ROM (PC version), Sofia, 1997.
- 8 Thompson, M. The mints of Lysimachus, p. 164.
- 9 Thompson, M. The mints of Lysimachus, p. 164.; Драганов, Д. Монети на македонските царе, с. 60.
- 10 Thompson, M. The mints of Lysimachus, p. 164.; Драганов, Д. Монети на македонските царе, с. 60.
- 11 Thompson, M. The mints of Lysimachus, с. 168.
- 12 Thompson, M. The mints of Lysimachus, с. 168.
- 13 Price, M. The coinage, p. 130-131.
- 14 Димитров, К. Съкровища с постумни бронзови монети от тип ” Александър Велики” от Небет тепе в Пловдив (IGCH 780) и от с. Хотово, Мелнишко (CH V 29). Известия на Националния музей в Пловдив 2004, с. 212-230 (*Небет тепе*); Thompson, M, O. Mørkholm, C. M. Kraay. An Inventory of Greek coin hoards (IGCH), 1973, № 778 (*Брестовица*); IGCH № 779 (*Климент*); Димитров, К. Съкровища с постумни бронзови монети, 21-223 (*Пловдив*).
- 15 Димитров, К. Колективна находка с бронзови монети на Филип II, Александър Велики и Севт III от с. Могилово, Старозагорски окръг. – Археология 1986, кн. 4, с. 32-40 (*Могилово*); Hersh, Ch. A. A 1992 hoard of bronze coins of Philip II from Beroia in Thrace. – In: Travaux de numismatique grecque offerts à Georges Le Rider. London. 1999, с. 161-165 (*Берое*); Николов, Д. Две колективни находки от бронзови монети при Ново село, Старозагорско. Археология 1961, кн. 2, с. 31-34 (*Ново село*); IGCH, № 781 (*Могилово*); IGCH, № 782 (*Александрово*); IGCH, № 845 (*Турия*).
- 16 IGCH, № 789 (*Аспарухово*); IGCH, № 790 (*Чернево*); IGCH № 791 (*Варна*); IGCH, № 792 (*Яребична*).
- 17 IGCH № 783 (*Овчи кладенец*); IGCH № 784 (*Изворно*).
- 18 Прокопов, И. Елинистически и ранноримски монети. – В: Копривлен т. I., 2002, 249-260. (*Копривлен*).
- 19 IGCH, № 785 (*Голямо Шивачево*).
- 20 IGCH, № 842 (*Айтос*).
- 21 Йорданова, К. Колективна находка от бронзови ранноелинистически монети, открити в района на Бургас (IGCH 787). В: Нумизматика, сфрагистика и епиграфика (под печат).
- 22 Coin Hoards 1977 № 45; Coin Hoards 1976 № 53 (*Пелину*).

- 23 Юрукова, Й. Монетни находки, открити в България през 1973-1974 г. Археология 1978, кн. 1-2, с. 72 (*Прохоре*).
- 24 Юрукова, Й. Монетни находки, открити в България през 1977-1978 г. Археология 1979, кн. 3-4 (*Шумен*).
- 25 Герасимов, Т. Монетни находки, открити в България през 1958-1959 г., ИАИ, т. 25, 1962, с. 229 (*Виноград*).
- 26 Юрукова, Й. Монетни находки, открити в България през през 1981 г. Археология 1983, кн. 1-2 с. 113 (*Опака*).
- 27 Горова, Д. Колективна монетна находка от елинистическата епоха от с. Кошарица, Поморийско (IGCH 788). Нумизматика 1991, с. 47-57 (*Кошарица*).
- 28 Цветков, Б., В. Пенчев. „Колектина монетна находка от бронзови македонски монети”. „Нумизматика” 1978, кн. 1, 27-29 ; Димитров К. Съкровища с постумни бронзови монети от тип “Александър Велики”, с. 212-230.
- 29 Юрукова, Й. Антични и ранновизантийски монети. –В: Перник, I, София, 1981, с. 218-261.
- 30 Юрукова, Й. Монетни находки, открити в България през през 1982 г. Археология 1985, кн. 1-2, с. 59 (*Южна България*).
- 31 Русева, Б. Монетни находки от ямното светилище край с. Ябълково. Спасителни археологически разкопки по трасето на жп линия Пловдив-Свиленград през 2004. В. Търново, 2006, с. 236-241.
- 32 Драганов, Д. Монети на македонските царе, т. 1, 2000, с. 88.
- 33 Димитров, К. Съкровища с автономни монети, търговски връзки и инфраструктура на Тракия през IV в. пр. н. е. – Исторически преглед, 1989, с. 23.
- 34 Dimitrov, K. The Treasury of Lysimachus, p. 73.
- 36 Dimitrov, K. The Treasury of Lysimachus, p. 70.

THE HOARDS OF LYSIMACHOS (323-281) BRONZE COINS IN THE CURRENCY CONTEXT OF THRACE

Kalina Yordanova

Summary

The present work is an attempt of general consideration and interpretation of the currency context in Thrace according to the finds of bronze coins, struck during the reign of Lysimachos (323-281 BC). The reconstruction of the financial and political situation in Thrace under the Diadochi is a rather difficult task, due to the absence of research works, thoroughly investigating the bronze coinage of the Thracian ruler. Another serious problem is posed by the fact that in the Early Hellenistic period most hoards are accidental finds. Therefore, the plausible attribution of certain hoards to concrete settlements is problematic and uncertain. Often, it is almost impossible to reconstruct the precise structure of these collective finds. Of significant importance is the problem concerning their appearance and state of preservation – the greater part of the coins is worn-out, corroded and damaged due to the specificity of the

coinage material. Namely, the bad preservation of the coins makes the inscriptions on them hardly readable and problematic.

For the present, we know of little more than thirty hoards, containing bronze coins of the Macedonian rulers from the Early Hellenistic Age. Some of them are published, the rest have been announced in the Bulgarian and the foreign numismatic literature. The “royal” coinage in the Early Hellenistic epoch was universal for the entire world. For this reason, Lysimachos used namely the coinage of Philip II and his son Alexander the Great. The royal coin hoards, found in Thrace, were struck mostly in the main Macedonian mints – Philippi or Amphipolis and considerably less in the rest minting workshops. The flow of these coins begins from Eastern Macedonia to territories of established Macedonian presence. The bronze coinage of Lysimachos may be considered in two aspects – as a mark of the Macedonian power within the confines of ancient Thrace on one hand and on the other – as a sign of the acknowledgement of the Macedonian rule by the indigenous population.